

Dr hab. Henryka Ilgiewicz

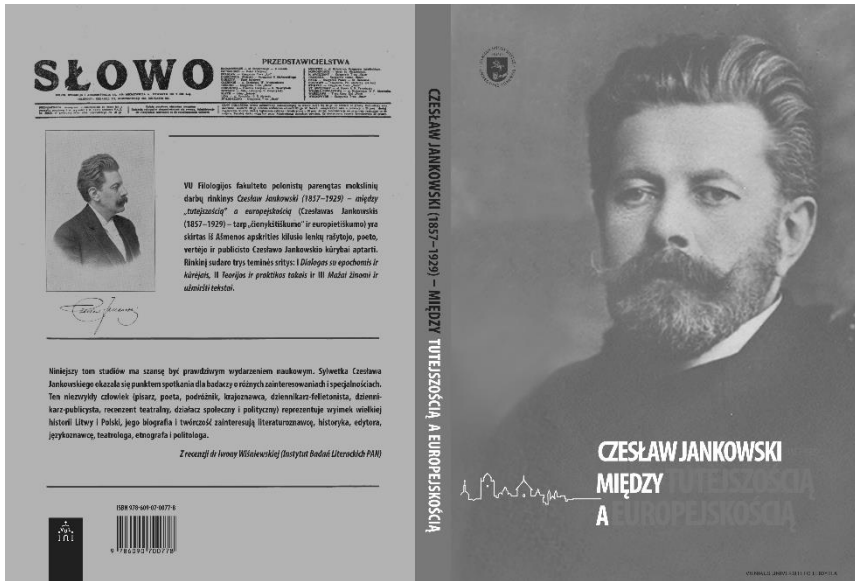
Instytut Badań Kultury Litwy, Wilno, Litwa

**Czesław Jankowski (1857–1929) –
między tutejszością a europejskością:
Zbiór studiów, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz,
Vilniaus universiteto leidykla 2018, 368 s.**

W 2018 r. ukazał się zbiór artykułów wydanych przez Wydawnictwo Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus universiteto leidykla), poświęconych polskiemu pisarzowi, poecie, publicyście, działaczowi społecznemu i politycznemu Czesławowi Jankowskiemu (1857–1929). Publikacja zawiera „Słowo wstępne” Ireny Fedorowicz (s. 7–10), 17 artykułów autorstwa naukowców z różnych ośrodków na Litwie i w Polsce, takich jak: Uniwersytet Wileński, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Literackich PAN, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Siedlcach, Akademia Sztuki Wojennej, a także materiały z komentarzami (s. 277–319), „Notę o autorach” (s. 337–344), streszczenia w języku litewskim i angielskim (s. 345–350) oraz „Indeks nazwisk” (s. 351–366).

Książka została podzielona na trzy części. W części pierwszej, zatytułowanej *Dialog z epokami i twórcami*, znajduje się siedem artykułów: 1. Grażyna Borkowska (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk), *Czesław Jankowski – Michał Römer. Paralela* (s. 13–32); 2. Dawid Maria Osiński (Uniwersytet Warszawski), *Między lokalnością a europejskością. Czesław Jankowski „na marginesie” lektury Oświecenia* (s. 33–60); 3. Joanna Januszewska-Jurkiewicz (Uniwersytet Śląski w Katowicach), *Litewskim szlakiem Bonapartego w 1812 roku. Napoleońskie fascynacje Czesława Jankowskiego* (s. 61–76); 4. Magdalena Rudkowska (Instytut Badań Literackich PAN), *Czesław Jankowski w willi Józefa Ignacego Kraszewskiego (kilka uwag o polskiej poezji pejzażu w XIX wieku)* (s. 77–84); 5. Tadeusz Bujnicki (Uniwersytet Warszawski), Andrzej Rataj (Kraków), *Czesław Jankowski o Henryku Sienkiewiczu* (s. 85–99); 6. Małgorzata Okulicz-Kozaryn (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), *Czesława Jankowskiego polemika z Adamem Asnykiem*

Fot. 1. Okładka książki *Czesław Jankowski (1857–1929) – między tutejszością a europejskością: Zbiór studiów*, red. I. Fedorowicz, M. Dawlewicz, Vilnius universiteto leidykla 2018, 368 s.

Źródło: archiwum autorki.

(s. 100–110); 7. Beata Zaluza (Warszawa), *Polemika Czesława Jankowskiego ze Stanisławem Cywińskim w kwestii reformy ortografii polskiej z roku 1918* (s. 111–119).

G. Borkowska w swym artykule dopatruje się paraleli życiowych i twórczych pomiędzy Cz. Jankowskim a prawnikiem, publicystą, działaczem politycznym Michałem Piusem Römerem (1880–1945). Autorka sugeruje, że Jankowski „był erudytą i poliglotą, pisarzem otwartym na impulsy europejskie, znawcą oraz propagatorem literatury francuskiej i niemieckiej. Dlatego musiały irytować go opinie uporczywie wypychające go w gorset regionalisty” (s. 21–22). Otwartość poglądów Römera, jej zdaniem, szła jeszcze dalej. Marzył o nadejściu epoki postnarodowej, wolnej od traktowania ojczyzny jako fetysza, jednak zdawał sobie sprawę z tego, że to perspektywa odległa. Autorka dodaje, że przede wszystkim M. Römer okazał się zbyt wielkim optymistą, który zakładał, że pojednanie polsko-litewskie będzie możliwe, gdy odejdzie

ostatnie pokolenie wszczynające i prowadzące spór o granice narodowej wolności (s. 29).

D. M. Osiński, rozważając o stosunku Cz. Jankowskiego do spuścizny literackiej doby Oświecenia, przypuszcza, że nie należał on do poetów, których szczególnie interesowała tradycja oraz myśl polskiego i europejskiego Oświecenia. Niemniej jednak jego refleksja na marginesie literatury oświeceniowej ukazuje, jak ważne jest wydobywanie wzorców zapomnianej rodzimej poezji, nawet jeśli ta poezja nie jest najwyższej próby. To, w jaki sposób Jankowski próbował patrzeć na wymiary polskiego Oświecenia i jego antynomiczny charakter, odnieść można również do sposobu jego postrzegania świata i literatury, do budowania swojego miejsca w świecie na styku języków, tekstów, zmiany frakcji politycznych (s. 56).

J. Januszewska-Jurkiewicz pisze o zainteresowaniu Jankowskiego postacią Napoleona Bonapartego. Jako dokumentalista gromadzący informacje o przeszłości rodzinnej ziemi Jankowski wielokrotnie znajdował echa pobytu Napoleona i jego armii na Litwie w 1812 r. Wspomnienia spisane przez świadków przemarszu wojsk napoleońskich znajdowane przeważnie w prywatnych zbiorach dobitnie uzmysłowiły, jak głęboko zapadły w pamięć mieszkańców Litwy wydarzenia 1812 r. Dla Jankowskiego pamięć o przeszłości była ważna zarówno ze względów sentymentalnych, jak i racjonalnych, była czynnikiem kształtującym tożsamość, a zarazem wpływała na decyzje podejmowane w życiu politycznym. Jankowski niewątpliwie pozostawał pod urokiem postaci Napoleona, choć potrafił zdobyć się na krytykę poszczególnych jego decyzji. Analiza publikacji historycznych pozwala, zdaniem autorki, uznać Jankowskiego za utalentowanego i obiektywnego popularyzatora wiedzy historycznej, dobrze zorientowanego w dorobku ówczesnej historiografii, znającego źródła historyczne, które często sam wyszukiwał i udostępniał. Nie był historykiem w ścisłym znaczeniu tego słowa, jednak należy widzieć w nim zasłużonego regionalistę i dokumentalistę, świadomego wagi zachowania dla przyszłych pokoleń świadectw przeszłości i dziedzictwa historycznego (s. 73–74).

M. Rudkowska w krótkim szkicu próbuje dociec, jakie znaczenie mogła mieć wizyta Jankowskiego w 1884 r. w opuszczonej willi Józefa Ignacego Kraszewskiego w Dreźnie (sam gospodarz willi siedział w tym czasie w magdeburskim więzieniu) na jego twórczość. Wrażenia wyniesione ze zwiedzania willi Kraszewskiego Jankowski opisał potem w tomiku

Z notatek turysty, wydanym w 1907 r. w Warszawie. Autorka zgadza się z opinią wileńskiej badaczki I. Fedorowicz, że Kraszewski był współczesnym pisarzem polskim, któremu Jankowski zdaje się zawdzięczać najwięcej¹. Podobieństwo Jankowskiego do Kraszewskiego przejawiało się m.in. w stosunku do natury. Zarówno w twórczości Jankowskiego, jak też Kraszewskiego nie ma natury martwej. Jest natomiast żywa *natura naturans*, żyjąca nie rytmem osobnym, ale wpleciona w rytm – w puls fizjologii osoby (s. 81–82).

T. Bujnicki i A. Rataj zastanawiają się nad znaczeniem publikacji Cz. Jankowskiego o Henryku Sienkiewiczu. Według autorów artykułu w „wileńskiej” recepcji Sienkiewicza Jankowski zajmuje miejsce osobne. Na tle stosunkowo nielicznych w Wilnie publikacji poświęconych pisarzowi jego artykuły wyróżniały się erudycją, pogłębioną i nierzadko krytyczną lekturą dzieł oraz osobistymi wspomnieniami o autorze *Trylogii*. Z tego powodu publikacje Jankowskiego o wielkim pisarzu polskim należą do znaczących składników polskiej sienkiewiczologii (s. 97).

M. Okulicz-Kozaryn przybliżył polemikę dotyczącą miejsca i znaczenia poezji w ówczesnym społeczeństwie, którą w 1880 r. prowadził Jankowski z innym polskim poetą Adamem Asnykiem na łamach warszawskiego tygodnika „Bluszcz”. Polemika była toczona w formie poetyckiej. Zapoczątkował ją Asnyk, publikując w „Bluszczu” wiersz *Juliuszowi Mien*², w którym konstatował wycofanie się poezji z życia współczesnych

¹ Fedorowicz Irena, *W służbie ziemi ojczystej. Czesław Jankowski w życiu kulturalnym Wilna lat 1905–1929*, Kraków 2005, s. 21.

² Juliusz (Jules) Mien (ur. 1 marca 1842 w Bay, zm. 11 listopada 1905 w Krakowie) – polski fotograf, tłumacz i literat francuskiego pochodzenia, działający głównie w Krakowie. Działał czynnie w krakowskim środowisku literacko-artystycznym i utrzymywał bliskie kontakty z artystami, pisarzami i naukowcami. Pisał wiersze, ale przede wszystkim zajmował się tłumaczeniem literatury polskiej na język francuski. Przekładał utwory J. Słowackiego, J. I. Kraszewskiego, A. Asnyka, H. Sienkiewicza i L. Siemieńskiego. Był także autorem felietonów, recenzji i aforyzmów, pisał o współczesnych mu malarzach. Współpracował z pismami, takimi jak „Czas”, „Nowa Reforma”, „Kurier Krakowski”. Był jednym z założycieli dwutygodnika „Świat” i w latach 1888–1895 jego kierownikiem literacko-artystycznym oraz sekretarzem redakcji. W latach 1878–1879 współredagował warszawskie pismo „Revue Slave”. Znalazł się w gronie założycieli Koła Artystyczno-Literackiego w Krakowie. Organizował wystawy, m.in. uczniów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Zob. *Juliusz Mien*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Mien [dostęp: 26.03.2019].

mu ludzi. Jankowski, odpowiadając wierszem *Adamowi Asnykowi*, opublikowanym w tymże tygodniku, dowodził egzystencjalnych racji istnienia poezji, które Asnyk podawał w wątpliwość. W pojęciu Jankowskiego właśnie poezja ma moc konsolidacyjną, a nawet terapeutyczną. Przyczyny kryzysu w ówczesnej twórczości poetyckiej Jankowski objaśniał brakiem wielkich talentów wśród najmłodszego pokolenia (s. 100, 104–105).

Pierwszą część zbioru zamyka artykuł B. Zaluzy o polemice Jankowskiego z docentem Stanisławem Cywińskim, historykiem literatury Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Polemika ta toczyła się na łamach dziennika „Słowo” w 1924 r. i dotyczyła reformy polskiej ortografii³. Autorka uznaje, że rację w tym sporze miał S. Cywiński, który lepiej rozumiał procesy zachodzące we współczesnym języku i potrafił je uargumentować. Widział, podobnie jak Jankowski, że nie wszystkie ustalenia Akademii Umiejętności mają rację bytu, w przeciwieństwie jednak do publicysty „Słowa” zalecał przestrzeganie ich aż do chwili, gdy powołane do tego czynniki dokonają stosownych zmian (s. 117–118).

W części drugiej, noszącej tytuł *Drogami teorii i praktyki*, znajduje się dziesięć artykułów: 1. Radosław Okulicz-Kozaryn (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), „*Młoda Polska w pieśni*” *Czesława Jankowskiego a młoda Polska w historii literatury (świadectwo ponadpokoleniowej ciągłości wobec walki o pokoleniową tożsamość)* (s. 123–140); 2. Hanna Ratuszna (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), „*Wiersz jako obraz*” – *pieśni o Młodej Polsce* (s. 141–157); 3. Marek Kochanowski (Uniwersytet w Białymstoku), *Czesław Jankowski jako teoretyk i praktyk sztuki pisania felietonów (na przykładzie tekstów z tomu „Na marginesie literatury” (1906))* (s. 158–172); 4. Andrzej Rataj (Kra-ków), *Czesław Jankowski – krajoznawca, etnograf?* (s. 173–182); 5. Maria Ankudowicz-Bieńkowska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w

³ W 1916 r. Tymczasowa Rada Stanu, uznawszy sprawę ustalenia pisowni polskiej za bardzo pilną, poprosiła Akademię Umiejętności o jej uregulowanie. W czerwcu 1918 r. zostały przyjęte opracowane przez Akademię *Główne zasady pisowni*. Jednak pisownia i uchwały wtedy podjęte nie doczekały się powszechnego przyjęcia. Wielu językoznawców było przeciwnych tym regułom, a w praktyce prawie w ogóle się ich nie trzymało. Dużo niedostatków tkwiło w samych zasadach, sporo zagadnień i wątpliwości nadal było nierozstrzygniętych. Ujawniły się też sprzeczności pomiędzy uchwałami a tym, co podawały ówczesne słowniki. Z tego powodu postanowiono dokonać rewizji zasad z 1918 r. Powołano do życia Komitet Ortograficzny, który pracował od stycznia 1935 do czerwca 1936 r. i dokonał reformy ortografii polskiej. Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_ortografii_polskiej [dostęp: 27.03.2019].

Olsztynie), *Muzyczny epizod Czesława Jankowskiego* (s. 183–188); 6. Mirosława Regina Kozłowska (Uniwersytet Szczeciński), „*Introuite et hic dii sunt!*”. *Czesław Jankowski o teatrze* (s. 189–208); 7. Maciej Wojtacki (Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa), *Czesław Jankowski jako publicysta wileńskiego „Słowa” (1922–1929)* (s. 209–222); 8. Walentyna Krupowies (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach), *Wilno Czesława Jankowskiego. Między opowieścią krajoznawcy a tekstowym pasażem* (s. 223–237); 9. Irena Fedorowicz (Uniwersytet Wileński), „*Notatki brukowe*” *Michała Eustachego Brensztejna* i „*Przechadzki po Wilnie*” *Czesława Jankowskiego jako przykłady felietonów wileńskich z lat dwudziestych XX wieku* (s. 238–256); 10. Kinga Geben (Uniwersytet Wileński), *Zmiana wzorców zachowań grzecznościowych wilnian na przestrzeni wieku (1924–2018)* (s. 257–274).

Dwa artykuły (R. Okulicz-Kozaryna i H. Ratusznej) poświęcone są antologii Cz. Jankowskiego *Młoda Polska w pieśni. Wybór celniejszych poezji ostatniej doby*, wydanej w 1898 i 1903 r. w Warszawie. Jankowski, zdaniem Okulicz-Kozaryna, obejmując swoim zamysłem wszystkich lub prawie wszystkich najbardziej wartościowych autorów poezji polskiej z lat 1860–1897, miał na względzie przypomnienie ich jako współuczestników zbiorowego wysiłku i ocalenie jego efektów przed faktycznym unieważnieniem przez obojętnych krytyków, nieogłędnych badaczy i niezorientowaną publiczność (s. 126–137).

M. Kochanowski analizuje myśli Jankowskiego o sztuce pisania felietonów na przykładzie jego tekstów, opublikowanych w tomie *Na marginesie literatury: Szkice i wrażenia* (Kraków 1906). Dochodzi do wniosku, że Jankowski pisał nie tylko o tym, czym jest felieton, lecz przede wszystkim walczył z różnego typu stereotypami i negatywnymi wyobrażeniami na ten temat (s. 170).

A. Rataj w swojej publikacji uwzględnia zasługi Jankowskiego w dziedzinie krajoznawstwa, który – jak wielu przedstawicieli twórczej inteligencji przełomu XIX i XX wieku – w sposób bardziej lub mniej profesjonalny zajmował się również tą dziedziną. Najobszerniejsze jego dzieło, które w znacznej części spełnia kryteria opracowania krajoznawczego, to monografia *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, składająca się z czterech tomów wydanych kolejno w latach 1896, 1897, 1898 i 1900 w Petersburgu i Krakowie. Cechą wyróżniającą tę publikację, jak podkreślają bibliofile, jest ciekawa szata graficzna i ogromna liczba ilustracji (s. 173).

Dwa artykuły (M. Ankudowicz-Bieńkowskiej i M. R. Kozłowskiej) ukazują zainteresowania Jankowskiego operą i teatrem w Wilnie. M. R. Kozłowska zaznacza, że Jankowski, pisząc o sztuce teatralnej, z jednej strony wielokrotnie stwierdzał, że sztuka ta przeżywa kryzys w powojennym świecie, w którym wzrosło tempo życia, wymieniły się elity, kult racjonalności ustąpił wrażeniowości i potrzebie emocji, śmiechu. Ponad arcydzieła publiczność przekłada farsy i komedie dające beztrzęsłą zabawę. Z drugiej strony pokazywał też różnorodność teatru, wielość współistniejących estetyk, indywidualności, poszukiwań formy i twierdził stanowczo, że teatr ma potencjał większy niż jakkolwiek inna sztuka (s. 205).

Artykuł M. Wojtackiego traktuje o Jankowskim jako czołowym publicyście konserwatywnego wileńskiego dziennika „Słowo” wydawanego przez Stanisława Cata-Mackiewicza. Jankowski współpracował ze „Słowem” w latach 1922–1929. Na jego łamach opublikował kilkaset artykułów poświęconych głównie literaturze i sztuce, recenzji i felietonów (np. w cyklach „Przechadzki po Wilnie” czy „Kobiety XIX wieku”). Ponadto redagował rubrykę „Teatr Polski”. Nie unikał też tematów politycznych. Poruszał w nich szerokie spektrum tematów, choć dominowała w nich polityka międzynarodowa (s. 212–214).

Trzy artykuły (W. Krupowies, I. Fedorowicz i K. Geben) dotyczą cyklu felietonów prasowych Jankowskiego z okresu dwudziestolecia międzywojennego. W. Krupowies w artykule *Wilno Czesława Jankowskiego. Między opowieścią krajoznawcy a tekstowym pasażem* jako obiekt badań wybrała jego felietony na łamach gazety „Nasz Kraj”, pisane pod pseudonimem „Przechodzień”, oraz książkę *Gościom Wilna ku pamięci* (Wilno 1927). I. Fedorowicz omówiła cykl „Przechadzek po Wilnie” Jankowskiego na tle felietonów innego, mniej znanego wileńskiego „tutejszego” (choć pochodzącego ze Żmudzi), Michała Eustachego Brensztejna, przedstawiła podobieństwa i różnice pomiędzy ukazywaniem przez obu autorów obrazu Wilna i jego mieszkańców. Z kolei K. Geben wspomniany cykl felietonów wykorzystwała do tego, aby porównać, w jaki sposób w ciągu 94 lat następowała zmiana zachowań wilnian w dziedzinie etykiety grzecznościowej. Z tych badań wynika, że pewne zachowania uległy zmianie, ale niektóre okazały się trwale mimo upływu czasu i zachowały się do dziś (np. niektóre rusycyzmy).

W części trzeciej, zatytułowanej *Materiały zapomniane i nieznane*, znalazły się: opracowana przez Grzegorza P. Bąbiaka (Uniwersytet Warszawski) *Bibliografia utworów Czesława Jankowskiego* w „Tygodniku

Ilustrowanym” (1879–1923) (s. 279–299), artykuł Cz. Jankowskiego *O moim starym „Tygodniku”*. *Wspomnień nieco* (s. 300–306) oraz wywiad Stefana Górskiego z Cz. Jankowskim w „Kurierze Litewskim” z 1906 r. (s. 307–308). Zamieszczono tu również opracowany przez Mirosława Dawlewicza (Uniwersytet Wileński) *Fragment „Słowniczka szkolnych wyrażań, wyślowień, nazwań, słów, wyrazów i.t.d.”* (1873) *Czesława Jankowskiego* (s. 309–319) oraz *Opis zawartości teczek dotyczących Czesława Jankowskiego ze zbiorów Profesora Tomasza Szaroty*, sporządzony przez Irenę Fedorowicz i Karolinę Słotwińską (s. 321–329).

Wydawcy niniejszego zbioru wyrażają nadzieję, że zawarte w nim teksty poszerzą dotychczasową wiedzę na temat życia i twórczości Cz. Jankowskiego oraz zachęcą badaczy do kontynuowania badań nad jego literacką i publicystyczną spuścizną (s. 9).